

סמינר - חינוך לדמוקרטיה בחברה רב-תרבותית –

תשפ"ג

ד"ר אסף משולם

מועד הקורס: יום ה' 10-12; שעות קבלה: בתיאום מראש; assafmsh@bgu.ac.il
מספר הקורס: סמסטר א' 129.1.0302, סמסטר ב' 129.1.0312

חינוך לדמוקרטיה הינו אחת המטרות המרכזיות של כל מערכת חינוך בחברה דמוקרטית. אולם המונח "דמוקרטיה" זוכה להבנות ופרשנויות שונות, המובילות ליישומים מגוונים ושונים, אשר לעיתים סותרים אחד את השני. במהלך הקורס נבחן "מהי דמוקרטיה?" ונעמוד על הקשר שבין דמוקרטיה לתפקידו של החינוך בחברה.

יעדי הוראה:

- א. לחשוף את המשתתפות/ים לפרשנויות שונות של "דמוקרטיה", ולתפקידו של חינוך בחברה דמוקרטית.
- ב. לבחון את הקשר בין מרכיבים שונים של המעשה החינוכי: תכניות הלימוד, הפדגוגיה, הערכה, מבנה וארגון ביה"ס ובין חינוך, תוך התמקדות בהבחנות בין חינוך דמוקרטי ו-חינוך לדמוקרטיה.
- ג. להתנסות במיני-מחקר אודות חינוך דמוקרטי/לדמוקרטיה במסגרת חינוכית מסוימת או אודות מרכיבים מסוימים מתוכה (תכנית לימודים, פדגוגיה וכו').

מבנה הקורס:

במהלך הסמינר נשלב דיונים שיתבססו על קריאה ביקורתית של טקסטים מסוגים שונים; עבודה בקבוצות קטנות; וחקר עצמאי של הסטודנטיות/ים, כאשר השאיפה המרכזית היא הבנייה משותפת של ידע. בסמסטר הראשון נתמקד בטקסטים תאורטיים המציגים זוויות מבט שונות להבנת חינוך לדמוקרטיה ולרב-תרבותיות. שיעורים בסמסטר זה יתבססו על הצגת טקסט ע"י הסטודנטיות/ים בקורס, ודיון משותף בטקסט זה. בסמסטר השני נתמקד ב'כאן ועכשיו' של החברה הישראלית דרך עבודת חקר של משתתפות ומשתתפי הקורס באחד ההיבטים הנוגעים לחינוך דמוקרטי/לדמוקרטיה (התמקדות בתוכנית או מוסד ייחודיים; בתוכנית לימודים; בפדגוגיה; או בדרכי הערכה)

הנושאים שידונו במסגרת הקורס:

1. "[האם] היום כולם דמוקרטים?" – תפיסות שונות אודות הדמוקרטיה.
2. תפקידי החינוך בחברה דמוקרטית.
3. בין חינוך דמוקרטי לחינוך לדמוקרטיה.
4. מודלים שונים של חינוך דמוקרטי/לדמוקרטיה. לצד הצגת המודלים נתבונן על הנושאים הבאים במסגרת אלטרנטיביות חינוכיות:
 - תכניות לימוד וחינוך דמוקרטי/לדמוקרטיה.
 - פדגוגיה וחינוך דמוקרטי/לדמוקרטיה.
 - הערכה, מבנה וארגון ביה"ס וחינוך דמוקרטי/לדמוקרטיה.
5. "מגזרים", מחלוקות, ושונות.
6. חינוך לדמוקרטיה בחברה רב-תרבותית.

דרישות והרכב ציון הקורס:

מוכנות והשתתפות בשיעורים – 10%

מטרת הסמינר היא הבנייה משותפת של ידע. חלק ניכר מהידע יעלה מדיונים אשר נקיים בכיתה. לכן ישנה חשיבות לנוכחות בכיתה ולתרומה לדיונים. היעדרות של למעלה משני מפגשים (בכל סמסטר) לא תאפשר את השלמת הקורס (למעט מקרים חריגים מגובים במסמכים רלוונטיים).

הגשת דוח קריאה רפלקטיבי – 30%

לשם דיון מושכל בכיתה הנכם נדרשות/ים לקרוא את חומר הקריאה הרלוונטי לכל שיעור, ולכתוב דוח קריאה בן עמוד אחד על הכתוב. מטרת הדוח היא לספר כיצד המאמר השפיע על הבנתכם/מחשבתכם על נושא מסוים. החלק הראשון של הדוח יכול תמצית נושא המאמר ולאחריו מחשבותיכם לגביו: הסכמה/אי הסכמה עם הכתוב; כיצד השפיע על מחשבותיכם; שאלות או נקודות למחשבה בעקבות המאמר. את הדוח יש להעלות למודל עד שמונה בערב ביום הקודם לשיעור. כלומר עד יום ד' בשעה 20:00, לפני כל שיעור. יש להגיש 5 דוחות קריאה במהלך השנה.

מטלות ביניים – 10% (הצגת טקסט)

כל סטודנט/ית יתבקשו להציג מאמר אחד בפני הכיתה. ההצגה תארך כ-15 דקות ותכלול תמצית של הרעיונות המרכזיים בטקסט, נקודות מחלוקת או ביקורת על הכתוב, וכן שאלות לדיון.

עבודה סופית – 50% (כולל פרזנטציה בכיתה)

במהלך סמסטר א' תתבקשו לגבש נושא לעבודת סיום, ולהגישו בכתב. הנחיות מפורטות לגבי עבודת הסיום ינתנו בכיתה ויופיע במודל. במהלך סמסטר ב' תוצג טיוטה ראשונה של העבודה בכיתה במטרה להעשיר את הידע שלנו בנושא שבחרתם. ולשם קבלת משוב מחברי/חברות הכיתה.

שליבים בהכנת עבודת הסמינריון

כתיבת עבודת הסמינריון יעשה לאורך כל השנה, כאשר יוקדשו מספר שיעורים להנחיה וליווי של כתיבת העבודה. להלן תחנות ביניים ותאריכים להתקדמות בעבודה:

- הצעת נושא לעבודה – עד 10.11.22 יגישו הסטודנטיות/ים מסמך בהיקף של עמוד אחד בו יוצג הנושא שיתבקשו לחקור במסגרת עבודת הסמינריון ומחשבות ראשוניות על האופן בו יחקרו זאת.
- כתיבת סקירת ספרות – עד 1.12.22 הגשת רשימה מוארת של מקורות, עד 22.12.22 הגשת טיוטה ראשונה של סקירת ספרות.
- מתודולוגיה + ביצוע ראיונות – עד 12.1.23 הגשת טיוטה של מתווה לראיון.
- בתחילת סמסטר ב' יתקיימו פגישות אישיות ליווי תהליך הכתיבה.

יושר אקדמי

העבודה המוגשת אמורה להיות פרי עבודתם האישית של הסטודנטים המגישים אותה. אנא הימנעו מהעתקה ממקורות אחרים או מהצגת דברים שנכתבו ע"י אחרים ככאלו שנכתבו על-ידיכם. במקרה של הסתמכות על מקור אחר יש לתת קרדיט ע"פ המקובל.

מועד אחרון להגשת העבודה 30.9.2023. לא יתקבלו עבודות לאחר מועד זה. יש להעלות למודל עותק של העבודה בצורף טופס הצהרת מקוריות חתום.
ציון עובר – 70.

הסילבוס המוצג הינו הבסיס לשיעורים שיועברו במהלך השנה אך יתכן שיערכו שינויים קלים בעקבות דיונים שיעלו בכיתה. מקורות נוספים/עדכניים ימצאו במודל.

דגשים בעת קורונה

אופן ההוראה בקורס - יתכנו שינויים באופן ההוראה בהתאם למצב הקורונה באותה העת ובכפוף להחלטות הממשלה, האוניברסיטה ולשיקול דעת המחלקה.
אופן הערכה בקורס - ככל שלא יתאפשר לקיים בחינות פרונטליות הן עשויות להשתנות למטלות חלופיות. עם זאת, המחלקה תשמור על הרכב הציון בקורס, כך שהמטלה החלופית שתינתן תהיה באותו משקל של המקורית.

חומר קריאה ונושאי לימוד:

תפיסות שונות של דמוקרטיה, מתחים ופרדוקסים. מהי דמוקרטיה ומודלים שונים שלה (דמוקרטיה ליברלית; דמוקרטיה השתתפותית; דמוקרטיה דליברטיבית; דמוקרטיה רדיקלית)

קריאה

- Cunningham, F. (2002). *Theories of democracy: a critical introduction*. Introduction pp. 1-14. London: Routledge.
- Cunningham, F. (2002). *Theories of democracy: a critical introduction*. Chapter 2: Problems of democracy. Pp. 15-26. London: Routledge.
- Barber, B. R. (1984). *Strong democracy: Participatory politics for a new age*. Univ of California Press. Chapter 1: Thin Democracy pp. 3-25; Chapter 6: Strong Democracy pp. 117-138.

קריאה נוספת

דאל, ר', (2002): על הדמוקרטיה, ירושלים, המכון הישראלי לדמוקרטיה.

Held, D. (2006). *Models of democracy*. Cambridge, UK: Polity, 2006.

חינוך דמוקרטי – היבטים שונים.

מהם תפקידי החינוך בחברה דמוקרטית? מי מחליט ומי שותף?

קריאה

גוטמן, א', (2002): *חינוך דמוקרטי*, תל-אביב, הוצאת "ספריית פועלים". פרק ראשון: מדינות וחינוך. ע"מ 61-32. גוטמן, א', (2002): *חינוך דמוקרטי*, תל-אביב, הוצאת "ספריית פועלים". סיכום: עליונותו של חינוך פוליטי. ע"מ 312-303. דיואי, ג'. (תש"ך). *דמוקרטיה וחינוך*, מוסד ביאליק, י"ם. פרק 7: המושג הדמוקרטי בחינוך. ע"מ 81-67. לם, צ. (1973). *ההגיונות הסותרים בהוראה: מבוא לדידקטיקה*. ספרית הפועלים, תל-אביב.

Apple, M. W., & Beane, J. A. (Eds.). (2007). *Democratic schools* (2nd ed.). Alexandria, VA: ASCD. Introduction pp. 1-29.

Counts, G. S. (1932). *Dare the school build a new social order?* New York, NY: The John Day Company.

רב-תרבותיות וחינוך רב-תרבותי.

אלחאג', מ. (1998). חינוך לרב תרבותיות בישראל לאור תהליך השלום. בתוך, מ. מאוטנר, שגיא, א. ושמיר, ר. (עורכים). רב תרבותיות במדינה דמוקרטית ויהודית. תל אביב: רמות, עמודים, 703-713.

פרי, פ. (2007). חינוך בחברה רבת תרבויות: פלורליזם ונקודות מפגש בין שסעים תרבותיים. ירושלים: כרמל, (קיימת גישה לעותק אלקטרוני דרך כותר).

פרייזר, ננסי. (2004). מחלוקה להכרה? דילמות של צדק בעידן "פוסט-סוציאליסטי". ע"מ 270-297. בתוך: פילק, ד., רם, אורי, (עורכים). *שלטון ההון: החברה הישראלית בעידן הגלובלי*. הוצאת הקיבוץ המאוחד, ון-ליר.

עזר, ח. (2004). רב-תרבותיות בחברה ובבית-הספר: היבטים חינוכיים ואורייניים. רעננה: האוניברסיטה הפתוחה.

שנהב, י., ויונה, י. (2005): רב תרבותיות מהי? תל-אביב: בבל.

Banks, J. A. & Banks C. A. M. (2003). *Handbook of research on multicultural education: Issues and Perspectives* (pp. 50-66). San Francisco: Jossey-Bass.

Grant, C., & Sleeter, C. (2003). *Turning on learning: Five approaches for multicultural teaching plans for race, class, gender, and disability* (3rd ed.). New York, NY: J. Wiley & Sons.

- Gurin, P., Nagda, B. (Ratnesh) A., & Lopez, G. E. (2004). The Benefits of Diversity in Education for Democratic Citizenship. *Journal of Social Issues*, 60(1), 17–34.
- Ladson-Billings, G. (2003). New directions in multicultural education: Complexities, boundaries, and critical race theory. In J. A. Banks & C. A. M. Banks (Eds.), *Handbook of research on multicultural education: Issues and Perspectives* (pp. 50-66). San Francisco: Jossey-Bass.
- McLaren, P. (1994). White terror and oppositional agency: Towards a critical multiculturalism. In T. H. Goldberg (Ed.), *Multiculturalism. A critical reader* (pp. 45-74). Cambridge, MA: Blackwell.

מודלים שונים של חינוך דמוקרטי/לדמוקרטיה + פירוק לגורמים: תכניות לימודים, פדגוגיה, מבנה והערכה

אלטרנטיבות חינוכיות:

חינוך דמוקרטי-סאמהיל

ניל, א. א., (1983). סאמהיל. גישה רדיקלית לחינוך ילדים. תל אביב: הוצאת יבנה.

Mission Hill

- Knoester, M. (2012). *Democratic education in practice: Inside the Mission Hill school*. New York, NY: Teachers College Press.

בי"ס פרטני

- Peterson, B. (2007). La Escuela Fratney: A Journey toward democracy. In pp 30-61
- Meshulam, A. & Apple, M. W. (2014). Interrupting the interruption: neoliberalism and the challenges of an antiracist school. *British Journal of Sociology of Education*. Vol. 35(5). 650-669.

פורטו-אלגרה

- Gandin, A. L., & Apple, W. M. (2002). Challenging neo-liberalism, building democracy: creating the Citizen School in Porto Alegre, Brazil. *Journal of Educational Policy*, 17(2). 259-279.

קריאה נוספת:

- Fielding, M., & Moss, P., (2011). *Radical Education and the Common School: a democratic alternative*. New York: Routledge.

בארץ:

חינוך דו-לשוני

אתרי עמותות/בתי"ס: [וואחת אל סאלם/נווה שלום](#); [יד-ביד](#); [הגר](#).
(ניתן למצוא הפניות למחקרים רבים נוספים באתרי העמותות)

בר שלום, י. (2004). אידאה של תיקון: יזמות חינוכית בחברה רב-תרבותית. תל-אביב: הקיבוץ המאוחד ע"מ. 21-59

משולם, א. (2020). פרקטיקות ביקורתיות בשדה החינוך ויישומן בבתי-ספר דו לשוניים בישראל. בתוך מ. קרומר-נבו, ר. סטריאר, ע. וויס-גל (עורכים) **ביקורתיות בפעולה**. תל-אביב: הוצאת רסלינג

- Bekerman, Z. (2005). Complex contexts and ideologies: Bilingual education in conflict-ridden areas. *Journal of Language, Identity, and Education*, 4(1), 1-20.

- Bekerman, Z. (2009). Identity versus peace: Identity wins. *Spring*, 79(1), 74-83.

- Feuerverger, G. (2001). *Oasis of dreams. Teaching and learning peace in a Jewish-Palestinian village in Israel*. London/New York: RoutledgeFalmer.

- Meshulam, A. (2015). The "two-way street" of having an impact: a democratic school's attempt to build a broad counterhegemonic alternative. *Teachers College Record*. Vol. 117(3). 1-44

בי"ס קדמה – אתר בית הספר (באתר יש [קישור למאמרים](#) שונים על ביה"ס)

[קולות משכונת הקטמונים](#)

שטרית, ש, ס, (2004). **המאבק המזרחי בישראל 1948-2003**. תל אביב: עם עובד. עמ. 281-289

בר שלום, י. (2004). אידאה של תיקון: יזמות חינוכית בחברה רב-תרבותית. תל-אביב: הקיבוץ המאוחד ע"מ 114-135

בי"ס ביאליק-רוגוזין

בר שלום, י. (2004). **אידאה של תיקון : יזמות חינוכית בחברה רב-תרבותית**. תל-אביב : הקיבוץ המאוחד ע"מ 60-89
היימן, ר'. בר שלום, י. (2003). בית הספר "ביאליק" לב חם בלב העיר. **מפגש לעבודה חינוכית-סוציאלית**, (18), 53-57

חינוך דמוקרטי

הכט, י. (2005). **החינוך הדמוקרטי סיפור עם התחלה**, כתר, 2005.
בר שלום, י. (2004). **אידאה של תיקון : יזמות חינוכית בחברה רב-תרבותית**. תל-אביב : הקיבוץ המאוחד ע"מ 136-150

ערי חינוך

דביר, ר., ארבל, י., גלבווע-אטר, מ. ושורצברג, י. (עורכים). (2014). עיר דמוקרטית : עיר חינוך במאה ה-21 : מפת דרכים לשינוי חברתי-חינוכי-קהילתי. תל-אביב: המכון לחינוך דמוקרטי.

בחירות הורים וחינוך ביתי

היימן, פ. שפירא, ר. (2003). בחירות הורים בבתי-ספר אוטונומיים כאסטרטגיה להבניה מחדש של מערכות חינוך-המקרה של תל-אביב ולקחיו. בתוך: דרור, י., נבו, ד., שפירא, ר. (עורכים). **תמורות בחינוך: קווים למדיניות החינוך בישראל לשנות האלפיים**. ע"מ 77-102.

תכניות הלימוד

Apple, M. W. (2000). *Official knowledge* (2nd ed.). New York, NY: Routledge. Chapter 3: Cultural Politics and the Text. pp 42-60.

היבטים הנוגעים לאוכלוסייה הערבית:

אבו סעד, א. (2009). החינוך הערבי בישראל: סוגיות ודילמות. אלנבראס, 5, 4-20.
אלחאג', מ. (2002). תוכנית הלימודים בהיסטוריה לבתי ספר עבריים ולבתי ספר ערביים בישראל: אתנוצנטריות מול רב תרבותיות נשלטת. בתוך א. בן עמוס, (עורך). **היסטוריה, זהות וזכרון: דמויי העבר בחינוך הישראלי**. תל-אביב: רמות. ע"מ 137-154.
בר-טל, ד. (1999). **הסכסוך הערבי ישראלי כבלתי נשלט והשתקפותו בספרי הלימוד הישראליים**. מגמות 39 (4).
גולן-עגנון, ד. (2004). אי שוויון בחינוך. הוצאת בבל.
זמיר, ש. (2004). דמותו של הערבי במקראות לספרות שנלמדות בחטיבות הביניים בישראל. מעוף ומעשה, 10, [עותק](#)
[אלקטרוני](#)
פודה, א. (2000). הסכסוך השקט. השתקפותם של יחסי ישראל ערב בספרי הלימוד להיסטוריה בישראל 1948-2000. זמנים 39, 20, 72.
פינסון, ה. (2005). בין מדינה יהודית לדמוקרטיה: סתירות ומתחים בתכנית הלימודים באזרחות. **פוליטיקה** 14, 9-24.
פלד-אלחנן, נ. (2008). חינוך לאיבה: דמות הפלסטינים בספרי לימוד להיסטוריה וגיאוגרפיה. בתוך: כ"ץ, י., דגני, ז., גרוס, ת. (עורכים). אי-כאן: שפה זהות מקום. הקיבוץ המאוחד.

Agbaria, A. K., Mustafa, M., & Jabareen, Y. T. (2015). "In Your Face" Democracy: Education for Belonging and Its Challenges in Israel. *British Educational Research Journal*, 41, 1, 143-175.

היבטים מגדריים:

מלר, צ. (1991). השתקפות סטריאוטיפים מיניים בספרי הלימוד בחינוך ממלכתי בישראל. **החינוך וסביבו**. גליון 13.
מלר, צ. (2001). סטריאוטיפים מגדריים בספרי לימוד. דוח הוועדה לבדיקת סטריאוטיפים מגדריים בספרי לימוד. הוגש לשרת החינוך, הגב' לימור ליבנת.
משרד החינוך. (2002). חוזר מנכ"ל-**חינוך לשוויון מגדרי במשרד החינוך**.
קליין, א', (2000). תהליכים של מגדר בבית הספר. מניות ומגדר בחינוך. אוניברסיטת תל אביב: הוצאת רמות. 113-134.

היבטים אתניים/עדתיים:

בן-עמוס, א. (1995). 'פלורליזם בלתי-אפשרי? יהודים יוצאי אירופה ויהודי עדות המזרח בתכנית הלימודים בהיסטוריה בישראל', בתוך: ד' חן (עורך), **חינוך לקראת המאה ה-21**. תל-אביב, עמ' 276-267.
לוי, ג., ברקאי, ת. (1998). 'יום השואה בעיניים מתקדמות: אתניות, מעמד וחינוך בישראל', **פוליטיקה** - כתב עת למדע המדינה ויחסים בינלאומיים, 1, עמ' 46-27.
דו"ח ועדת ביטון-להעצמת מורשת יהדות ספרד והמזרח במערכת החינוך. (2016).

Dahan, Y., & Levy, G. (2000). Multicultural education in the Zionist state-The Mizrahi challenge. *Studies in Philosophy and Education*, 19(5-6), 423-444.

פדגוגיה

פרי, פ. (2007). פיתוח רגישות חברתית בקרב סטודנטיות להוראה. בתוך: פנינה פרי (עורכת). **חינוך בחברה רבת תרבויות: פלורליזם ונקודות מפגש בין שסעים תרבותיים**. ירושלים: כרמל, ע"מ 259-286 (קיימת גישה לעותק אלקטרוני דרך כותר)

- Ladson-Billings, G. (1995). Toward a theory of culturally relevant pedagogy. *American educational research journal*, 32(3), 465-491.
- Ladson-Billings, G. (2014). Culturally relevant pedagogy 2.0: aka the remix. *Harvard Educational Review*, 84(1), 74-84.
- Sleeter, C. E. (2012). Confronting the marginalization of culturally responsive pedagogy. *Urban Education*, 47(3), 562-584.

דרכי הערכה

נבו, ד. (2003). הערכה כדיאלוג: הצעה לשינוי מדיניות ההערכה של בית-הספר. בתוך: דרור, י., נבו, ד., שפירא, ר., (עורכים). **תמורות בחינוך: קווים למדיניות החינוך בישראל לשנות האלפיים**. ע"מ 315-330.

חינוך לאזרחות דמוקרטית

- אבנון, ד. (2013). שפת אזרח בישראל. תל-אביב: עם עובד.
- איכילוב, א. (1989). חינוך לאזרחות בדמוקרטיה: מדיניות ותכנים. תכנון מדיניות החינוך. ע"מ 283-315.
- ברק, מ., עופרים, י. (2009). חינוך לאזרחות, לדמוקרטיה ולחיים משותפים. מכון ון ליר, ירושלים
- Hess, D. (2009). *Controversy in the classroom: The democratic power of discussion*. New York: Routledge.
- Parker, W. C. (2003). *Teaching democracy: Unity and diversity in public life*. New York: Teachers College Press.
- Westheimer, J., & Kahne, J. (2004). "What kind of citizen? The politics of educating for democracy". *American Educational Research Journal*, 41(2), 237-269.

הרחבה כללית נוספת:

- אבירם, ר. (1999): **לנווט בסערה: חינוך בדמוקרטיה פוסט-מודרנית**, רמת-אילן, הוצאת "מסדה".
- ברנדס, ע., יששכר ר., (עורכות). (2013) **חינוך לערכים בעולם משתנה**. היזמה למחקר יישומי בחינוך. ירושלים.
- גור-זאב, א. (עורך), (1999): **מודרניות, פוסט-מודרניות וחינוך**, תל-אביב, הוצאת "רמות", אוניברסיטת תל-אביב.
- גובר, נ., זמרון, א. (1993): **להתנסות מחדש בשגרותי בדרך לא שגרתית**, (דרכים חדשות בהכשרת מורים ובחינוך לדמוקרטיה), מכללת דוד ילין.
- מרושק-קלארמן, אוקי (1997). השטח האפור שבין לימוד והתנסות. פנים, 2, ע"מ 76-78. קישור [כאן](#) (במיוחד פרק ז') מיכאלי, נ. (עורך) (2014). **כן בבית ספרנו. מאמרים על חינוך פוליטי**. מכון מופת.
- סגל, ל., ריכטר, ר. (2007). דמוקרטיה וביקורת. תל אביב: מופ"ת. שער שני דמוקרטיה וחינוך ע"מ 61-122.
- הרפז, י. (עורך) (1996). **חינוך לחשיבה ביקורתית**. ירושלים: מאגנס